

Piotr KULESZA, Magdalena LUBIARZ

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Matematyki, Informatyki i Architektury Krajobrazu
Lublin, Polska
e-mail: pkulesza@kul.pl, lubiarz@kul.pl

PRZYDROŻNE OBIEKTY SAKRALNE W GMINIE MEŁGIEW (WOJ. LUBELSKIE) – ANALIZA KULTUROWO-KRAJOBRAZOWA

ROADSIDE SACRAL OBJECTS IN MEŁGIEW COMMUNE (LUBLIN VOIVODSHIP) – CULTURAL AND LANDSCAPE ANALYSIS

Słowa kluczowe: przydrożne obiekty sakralne, krajobraz, Mełgiew, krzyż, kapliczka
Keywords: roadside sacral objects, landscape, Mełgiew commune, cross, roadside shrine

Streszczenie

Ważnym elementem polskiego krajobrazu są przydrożne obiekty sakralne. Pełniąc od wieków funkcje religijne, kulturowe i krajobrazowe stają się obecnie często zapomnianym elementem przestrzeni. Podlegają procesom starzenia, niszczenia a nawet dewastacji przez co ich znaczenie w krajobrazie maleje. Badania przeprowadzone na terenie gminy Mełgiew w województwie lubelskim mają charakter inwentaryzacyjny. Określają stan istniejący i sposób zachowania przydrożnych obiektów sakralnych. Wskazują obiekty najcenniejsze pod względem historycznym, kulturowym i krajobrazowym. Wynikiem analiz jest waloryzacja przydrożnych krzyży, kapliczek, figur i mogił w odniesieniu do krajobrazu gminy, który ulega szybkim zmianom przestrzennym.

Abstract

Roadside sacral objects constitute an essential element of the Polish landscape. Having performed religious, cultural and landscape functions for ages, at present they often become forgotten elements of the surrounding space. They undergo the processes of ageing, deterioration, or even devastation, due to which their importance in the landscape is diminished. Research conducted in the area of Mełgiew district, in the Lublin Voivodeship, constitutes an inventory of such objects. It determines the present condition of the roadside sacral objects and the way they were maintained. It also indicates which objects are the most valuable from the historical, cultural and scenic point of view. The outcome of this research is a valorisation of the roadside crosses, shrines, statues and tombs with reference to the landscape of the district, which is subject to rapid spatial changes.

WPROWADZENIE

Nieodzownym elementem polskiego krajobrazu są przydrożne obiekty sakralne. Związane są one z miejscem lokalnego kultu jako wyraz pobożności okolicznych mieszkańców. Ich lokalizacja oraz okoliczności powstania są zróżnicowane. Najczęściej towarzyszą one skrzyżowaniom dróg, miejscom historycznych wydarzeń. Powstają jako wotum dziękczynne, błagalne lub pokutne (Seweryn, 1958; Czerwiński, 2012). Są ważnym elementem otaczającej przestrzeni, nadając jej swoistej świętości. Podwyższają wartość symboliczną i kulturową krajobrazu (Pawłowski, 2011). Obiekty te przyjmują różną formę, która także współcześnie ulega przemianom. Stare drewniane krzyże i kapliczki są zastępowane nowymi, wykonanymi z bardziej trwałych materiałów. Problemem pozostaje jednak ich unifikacja i zerwanie ich formy z regionalnymi wartościami plastycznymi oraz charakterem danego miejsca (Mełges, 2010). Przydrożne obiekty sakralne stają się także ofiarami obecnych przekształceń krajobrazowych i negatywnych zmian w organizacji przestrzennej, tracąc często bezpowrotnie swoje miejsce i funkcję (Fortuna-Antoszkiewicz i Kimic, 2007). Ważnym uzupełnieniem tych sakralnych obiektów jest roślinność, a zwłaszcza krzewy i drzewa. Dopiełniają one przestrzeń tworząc przyrodnicze tło dla elementów sacrum (Majdecka-Strzeżek, 2003; Borcz i Czechowicz, 2003; Cała, 2007; Pudelska, 2011). Warto zatem przeanalizować obiekty sakralne na Lubelszczyźnie zwłaszcza, że region ten ma bogate tradycje uzupełniania krajobrazu o przydrożne krzyże i kapliczki (Peters, 1981; Gauda, 1987; Kondraciuk i Urbański, 2008; Garbacz, 2009). Ponadto narażony jest na utratę swojego unikatowego charakteru w wyniku intensywnych przekształceń przestrzenno-krajobrazowych.

Celem niniejszej pracy jest inwentaryzacja przydrożnych obiektów sakralnych na terenie gminy Mełgiew. Określenie stanu zachowania tych obiektów oraz ich znaczenia w krajobrazie i w życiu lokalnej społeczności. Celem badań jest też wskazanie najcenniejszych obiektów pod względem historyczno-kulturowym i krajobrazowym, co pozwoli uchronić je od zapomnienia i zniszczenia.

Badania terenowe przeprowadzono na obszarze całej gminy Mełgiew. Gmina Mełgiew znajduje się w centralnej części województwa lubelskiego w powiecie świdnickim. Ma charakter wiejski chociaż podlega silnym wpływom urbanizacyjnym pobliskich miast - Lublina i Świdnika (Sempliński, 2009). Wybór gminy podyktowany był zmianami krajobrazowymi wynikającymi z tych właśnie procesów. Zmiany przestrzenne na terenie gminy sprawiają, że jej charakter zostaje zatracony, a liczne obiekty w tym również sakralne zanikają.

W badaniach uwzględniono wszystkie przydrożne obiekty sakralne (krzyże, kapliczki, figury, mogiły) znajdujące się w granicach administracyjnych gminy. Obserwacje wykonano dwukrotnie w kwietniu i we wrześniu 2011 r. Starano się również dokonać wywiadów z mieszkańcami, aby poszerzyć wiedzę na temat historii badanych obiektów. Wykonano szczegółową dokumentację fotograficzną analizowanych obiektów. W wyniku przeprowadzonych badań określono stan istniejący przydrożnych krzyży, kapliczek, figur i mogił oraz ich znaczenie krajobrazowe.

PRZYDROŻNE OBIEKTY SAKRALNE W GMINIE MEŁGIEW

W wyniku przeprowadzonych badań na obszarze gminy Mełgiew stwierdzono występowanie 84 przydrożnych obiektów sakralnych. Wśród nich znalazło się: 72 krzyże, 8 kapliczek, 1 figura oraz 3 groby. Obiekty te rozmieszczone są na terenie gminy w sposób nierównomierny. Największe zagęszczenie przydrożnych obiektów sakralnych odnotowano w centralnej i południowej części gminy, głównie wzdłuż najważniejszych ciągów komunikacyjnych.

Większość obiektów zlokalizowana jest w bezpośrednim sąsiedztwie dróg. Tylko 7 obiektów oddalonych jest od jezdni. Są to 4 krzyże, jedna figura i 2 kapliczki. Wspomniana figura i jeden z krzyży znajdują się na szczytach kopców umiejscowionych przy drogach. Dwa kolejne krzyże odsunięte są od jezdni w jednej linii o 4m i jeden o 11m. Wywiad środowiskowy z mieszkańcami wsi, w której zlokalizowane są owe krzyże nie potwierdził hipotezy o dawnym przebiegu drogi ani nie wskazał innej przyczyny tego stanu rzeczy. Kapliczka zaś zlokalizowana jest w polu, w odległości 47 m od jezdni. Druga kapliczka jest dawną bramą prowadzącą do starego kościoła św. Wita w Mełgwi. Ustawiona jest skośnie do osi drogi w odległości 10 m.

W krajobrazie gminy Mełgiew dominują przydrożne krzyże. Większość z nich, bo aż 60 wykonanych jest z metalu, 11 z drewna i tylko 1 z kamienia. 33 krzyże posiadają ogrodzenie, pozostałe 39 nie są ogrodzone. Wśród istniejących form ogrodzenia dominują niskie czworokątne płotki wykonane z metalu. Taką formę ogrodzenia posiadają 24 krzyże, pozostałe są z drewna (6 krzyży) i w technice drewniano-metalowej (3 krzyże). Data umiejscowienia i okoliczności postawienia prawie wszystkich krzyży nie jest znana. Wywiad z obecnymi mieszkańcami wskazuje, że większość z krucyfiksów to metalowe odpowiedniki tych drewnianych z przed II wojny światowej. Potwierdzają to także analizy historycznych map, gdzie odnaleźć można lokalizację części istniejących do dzisiaj obiektów sakralnych. Obecne krzyże ażurowe i pełne wykonane są głównie z metalowych rurek pomalowanych na czarno, niebiesko lub biało. Dodatkowo zdobią je dekoracje w postaci promieni, ślimacznic i motywów roślinnych. Te ostatnie ograniczają się do stylizowanych kwiatów lilii rozchodzących się promieniście ze środka krzyża. Jedynym wyjątkiem jest nowy krzyż w Jackowie, na którym znajduje się pnący pęd winorośli. Na 30 krzyżach występują miejsca na znicze lub donice z kwiatami.

Wyróżniającą się grupą krzyży są te wykonane z czarnych płaskowników i kątowników w połączeniu ze złotymi elementami metaloplastyki. Postawione w latach 2000-2010 prezentują powtarzalny, nowoczesny „styl”, który niestety unifikuje krajobraz. Krzyż taki przestaje być bowiem wyróżnikiem określonej miejscowości, a także traci swoje znaczenie jako punkt orientacyjny. Takich obiektów odnaleziono na terenie gminy 5 w miejscowościach: Krępiec, Nowy Krępiec i Minkowice. Niestety na badanym obszarze nie stwierdzono występowania krzyży żeliwnych i kutech spotykanych w innych rejonach Lubelszczyzny (Gauda, 1987; Kondraciuk i Urbański, 2008).

Wśród kapliczek dominują obiekty typu słupowego (5 kapliczek). Należy jednak zaznaczyć, że jedna z nich, w Mełgwi Podzamczu, ma dodatkowo strukturę wnękową. Kolejne dwie przyjmują postać domkową z dwuspadzistym dachem. Oba te obiekty, jeden w Krępcu drugi w Dominowe, pochodzą z 1867 r. i są wpisane do rejestru zabytków (Sempliński, 2009). Ostatnią zinwentaryzowaną kapliczką jest oryginalna osiemnastowieczna kapliczka - brama przy dawnym kościele w Mełgwi. Siedem kapliczek jest murowanych tylko jedna wykonana jest z drewna. Wśród tych pierwszych 6 jest otynkowanych na biało i jedna na białobłękitno. Tylko jedna murowana kapliczka oblicowania jest cegłą klinkierową.

Na obszarze gminy Mełgiew odnaleziono także 3 przydrożne mogiły. Dwie odnoszą się do tragicznych wydarzeń w czasie II wojny światowej, trzecia jest miejscem upamiętnienia powstańców styczniowych. Podobnych obiektów w całej gminie jest więcej, jednakże nie znajdują się one w pasie przydrożnym, co jest kluczowym kryterium niniejszych badań. Dwa pierwsze miejsca pochówku mają postać płaskich, kamiennych płyt z metalowym krzyżem. Jedna z nich dodatkowo ogrodzona jest prostym żelaznym płotkiem. Mogiła powstańców ma zaś formę niewysokiego, lecz stromego kopca, na szczycie którego znajduje się kamienny pomnik zwieńczony żelaznym krzyżem.

WARTOŚCI HISTORYCZNO-KULTUROWE PRZYDROŻNYCH OBIEKTÓW SAKRALNYCH

Większość przebadanych obiektów nie posiada informacji o czasie i okolicznościach ich powstania, w związku z tym trudno jest określić ich wiek oraz historię. Często nie znają jej nawet okoliczni mieszkańcy, co potwierdzają przeprowadzone wywiady lokalne.

Najstarszym datowanym przydrożnym obiektem sakralnym na terenie gminy jest ceglana, otynkowana kapliczka w Mełgwii, z figurą Jana Nepomucena. Została ona wybudowana prawdopodobnie w 1730 r. wraz z kościołem św. Wita, z fundacji Jacka Stońskiego, sędziego ziemskiego lubelskiego. Jej forma architektoniczna przyjmowała pierwotnie postać dwukondygnacyjnej bramy. Dolna część ma zaokrąglone naroża i gzyms profilowany. Górna oddzielona daszkiem okapowym ma postać graniastej wieżyczki z dachem namiotowym oraz półkolistymi arkadami z czterech stron, w której stała rzeźba świętego Nepomucena (Brykowski *et al.*, 1967). Rzeźba ta ponownie została umieszczona w tym miejscu w 2001 r. (Sempliński, 2009). W 1910 r. kapliczka została gruntownie wyremontowana, a przejście w bramie zostało zamurowane w wyniku czego przestała pełnić funkcję ozdobnego wejścia na teren przykościelnego cmentarza (Brykowski *et al.*, 1967). W jej bezpośrednim otoczeniu nie występują żadne pomnikowe drzewa, które mogłyby podwyższać jej wartość krajobrazową i historyczną.

Z pierwszej połowy XVIII w. pochodzi także trójboczna, murowana i otynkowana kapliczka ze św. Janem Nepomucenem w Mełgwi Podzamczu. Jej cylindryczne zwieńczenie pochodzi prawdopodobnie z 1922 r. Pierwotnie pozbawiona była metalowej

kraty i ogrodzenia. Powiązana jest ona przestrzennie z pobliskim założeniem pałacowo-parkowym stojąc na jego osi przy bramie wjazdowej. Przypuszcza się, że została wzniesiona przez Stoińskich właścicieli majątku (Brykowski *et al.*, 1967). Towarzyszące tej kapliczce drzewa potwierdzają jej historyczną wartość.

Innym wydatowanym i cennym historycznie obiektem sakralnym jest figura Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem na szczycie ziemnego kopca w miejscowości Krępiec w pobliżu nieistniejącego już założenia dworsko-parkowego (Sempliński, 2009). Figura ta została wzniesiona 16 sierpnia 1801 r. przez Franciszka i Borzgne Sawickich właścicieli Krępcza. Pozbawiona jest ona starych nasadzeń, a uzupełniają ją jedynie krzewy: lilaki pospolite, jaśminowce wonne oraz róże dzikie. Ciekawym spostrzeżeniem może być fakt, że na mapie Królestwa Polskiego z 1839 r. opisany wyżej obiekt nie jest obecny. Jest to o tyle dziwne, że kopiec z figurą NMP pochodzi z 1801 r., a więc powinien być zaznaczony na odwzorowaniu kartograficznym zwłaszcza, że czytelne jest oznaczenie pobliskiego dworu.

Na terenie gminy Mełgiew znajduje się także interesujący obiekt sakralny o wartości historycznej i kulturowej. Jest to kopiec zwieńczony kamiennym pomnikiem z metalowym krzyżem przy drodze prowadzącej do Mełgwii. Został on usypany przez okolicznych mieszkańców w 1863 r. jako mogiła powstańców styczniowych. Następnie obiekt ten został odrestaurowany w 1927 r. (Sempliński, 2009). Według innych przekazów był upamiętnieniem przemarszu wojsk generała Tadeusza Kościuszki, ówczesnie biegnącym wtedy traktem moskiewskim. Od tamtej pory obiekt ten nazywany jest potocznie „kopcem Kościuszki”. Także w przypadku tego obiektu analiza historycznych materiałów kartograficznych przyniosła nieoczekiwane informacje, a mianowicie w miejscu kopca czytelne jest oznaczenie krzyża lub kapliczki. Sugeruje to, że przed usypaniem symbolicznego wzniesienia w 1863 r. istniał w tym miejscu inny przydrożny obiekt sakralny.

Do najcenniejszych obiektów sakralnych gminy należy także śródpolna kapliczka typu domkowego w miejscowości Krępiec. Wykonana jest z drewna i przykryta stromym, dwuspadowym dachem namiotowym pokrytym niestety nie pasującą do całości błękitną blacho-dachówką. Konstrukcja wznosi się na betonowej podmurówce z trzema schodkami od frontu. Posiada przeszklone drzwi i dwa ostrołukowe okna w ścianach bocznych. Nad drzwiami mieści się przeszklona wnęka z figurą Chrystusa Frasobliwego oraz metalowy ozdobny krzyż. Obiekt ten został ufundowany w roku 1867 przez Wita Bartczaka, a następnie odnowiony w 1905 r. przez Adama Gorzela. Dookoła kapliczki rosną cztery lipy drobnolistne o okazałych rozmiarach, których pierśnice sugerują, że mają od 50 do 90 lat. Zostały zatem prawdopodobnie posadzone na początku ubiegłego wieku w okresie odnowy tego obiektu. Położenie tego obiektu w polu, w znacznej odległości od współczesnej drogi, można wytłumaczyć dzięki analizie mapy Królestwa Polskiego z 1839 r. Widoczny jest tu bowiem nieistniejący już trakt komunikacyjny łączący miejscowość Biskupie ze wsią Krępiec. Przy szlaku tym brakuje jednak oznaczenia owej kapliczki. Widoczna jest już na austriackiej mapie sztabowej z 1917 r. Mapa taktyczna WIG z 1937 r. pokazuje, że omawiany ciąg komunikacyjny już nie istnieje, zaś kapliczka pozostaje w niezmienionym miejscu.

Przebieg nieistniejącego traktu oraz lokalizację kapliczki potwierdza także relacja jednego ze starszych mieszkańców tych okolic pana Józefa Koziola (Listowski, 1993). Można zatem obiekt ten traktować jako strażnika zatartego już układu komunikacyjnego i przestrzennego wsi Krępiec.

Przy tym samym trakcie widocznym na historycznych mapach odnaleźć można jeszcze jeden obiekt sakralny. Nie widoczny jest on na mapie z 1839 lecz pojawia się w na materiale kartograficznym z 1917 r. Pokrywa się on ze stojącym do dzisiaj drewnianym krzyżem przydrożnym. Występuje jednak pewna rozbieżność, a mianowicie data na krzyżu jest późniejsza niż czas sporządzenia mapy. Krzyż pochodzi z 1934 r., a mapa z 1917. Wyjaśnieniem tej różnicy może być przypuszczenie, że mieszkańcy wymienili stary przydrożny krucyfiks w późniejszym czasie podając tylko datę jego odnowienia. Podobna sytuacja dotyczy krzyża we wsi Nowy Krępiec, który również zaznaczony jest na austriackiej mapie, a wydatowany jest na 1966 r.

Wśród analizowanych obiektów na uwagę zasługują także przydrożne mogiły oraz symbolicznie zaznaczone miejsca ku czci pomordowanych w czasie ostatnich dwóch wojen. Pierwszą z nich jest pomnik w Krępcu na skrzyżowaniu dróg upamiętniający mieszkańców okolicznych wsi, którzy zostali zamordowani w czasie okupacji hitlerowskiej. Innym obiektem jest grób nieznanego polskiego żołnierza, który zginął w obronie ojczyzny w 1939 r. Ta prosta betonowa mogiła z żelaznym krzyżem pozbawiona wysokiej roślinności znajduje się przy polnej drodze w Jackowie. Ostatnim zinwentaryzowanym grobem przydrożnym jest miejsce pochówku tragicznie zmarłego Macieja Tkaczyka (1861-1944), który został zabity przez hitlerowców. Grób ten znajduje się przy nieutwardzonej drodze przy lesie Mełgiewskim w miejscowości Dominów. Mogiła ma postać kamiennej płyty z metalowym ogrodzeniem oraz krzyżem. Wokół rosną cztery kasztanowce zwyczajne, których pierśnica sugeruje, że mają od 30 do 40 lat.

WARTOŚĆ KRAJOBRAZOWA PRZYDROŻNYCH OBIEKTÓW SAKRALNYCH

Wśród badanych obiektów kilkanaście posiada wysoką wartość nie tylko historyczno-kulturową i sakralną, ale również przestrzenno-wizualną, podnoszącą znacznie walory krajobrazowe gminy. Można zatem dokonać oceny tych obiektów pod względem ich znaczenia i funkcji w przestrzeni. Przy ocenie uwzględniano następujące kryteria: Czy obiekt sakralny jest wyeksponowany i pełni funkcję dominanty krajobrazowej? Czy pozostaje w wyraźnym powiązaniu widokowym i kompozycyjnym z innym elementami przyrodniczymi i kulturowymi krajobrazu? Czy jego obecność jest wpisana w sposób zagospodarowania terenu? Czy jego lokalizacja sąsiaduje z zabudową mieszkalną? Czy jego otoczenie przyrodnicze (roślinność wysoka) podkreśla znacząco jego walory? Czy obiekt nawiązuje do charakteru miejsca, w którym się znajduje? Analizując każdy obiekt z uwzględnieniem powyższych kryteriów można go ocenić według przyjętej skali od jednego do trzech, gdzie 1 oznacza małą wartość krajobrazową, 2 średnią, a 3 dużą.

Wśród wszystkich przeanalizowanych przydrożnych obiektów sakralnych, 26 wykazuje istotne powiązanie z otaczającym krajobrazem, wpływając na jego estetykę i zwiększenie różnorodności. Wśród nich wskazano aż 14 obiektów o dużych walorach. Wykaz obiektów sakralnych o dużych i średnich walorach krajobrazowych przedstawia tabela 1.

Jak widać z przeprowadzonej analizy większość przydrożnych obiektów sakralnych ma istotne znaczenie jako elementy ogniskujące uwagę. Ustawione wzdłuż dróg, na zakrętach i skrzyżowaniach są punktami orientacyjnymi i dominantami, które zwiększają różnorodność krajobrazową. Przy udziale wysokiej roślinności tworzą swoistego rodzaju otwarcia widokowe, w których pełnią funkcję pierwszoplanowych akcentów. Ponadto dwa krzyże ustawione na „Górze Dominowskiej” są wyrazną częścią panoram krajobrazowych. Nie wszystkie jednak wywiązują się z tego zadania. Część z nich znika w zbyt gęstej, nie pielęgnowanej roślinności lub pod warstwą sztucznych kwiatów. Te ostatnie choć praktyczne i będące wyrazem opieki mieszkańców, stają się zburą współczesnego krajobrazu. Nadmiar tych ozdób przytłacza odbiorcę i sprawia, że przydrożne krzyże zamiast zdobić szpecą określoną przestrzeń.

Najcenniejsze pod względem krajobrazowym są te obiekty sakralne, które tworzą wraz z polami, łąkami i lasami malownicze widoki. Dopełnione wiekowym drzewostanem zwiększają pozytywne postrzeganie określonego miejsca.

PODSUMOWANIE

W wyniku przeprowadzonych badań na terenie gminy Mełgiew stwierdzono, że spośród 84 zinwentaryzowanych przydrożnych obiektów sakralnych 14 charakteryzuje się dużymi walorami krajobrazowymi, a 12 średnimi. Wskazuje to na duży potencjał badanej gminy, który może być podstawą do ochrony sakralnego krajobrazu regionalnego tego obszaru.

Analiza archiwalnych materiałów kartograficznych pokazuje jak silnie przekształcał się krajobraz gminy Mełgiew w ostatnich 150 latach. Uświadamia jednocześnie znaczenie obiektów sakralnych w miejscowym układzie przestrzennym. Obiekty te dzięki swojej religijnej ważności i swoistej „nietykalności” stają się strażnikami przeszłości. Otaczane opieką przetrwały okresy wojen i kataklizmów. Są łącznikiem pomiędzy krajobrazem czasów odległych i współczesnych. Kapliczki, krzyże i figury są „świadkami historii”. Stąd tak ważne jest poznanie ich przeszłości i znaczenia dla lokalnych mieszkańców. Najcenniejsze obiekty wykonane z drewna szybko niszczeją i są zastępowane nowymi, często pozbawionymi informacji o poprzednikach. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów lokalnych, ludzie coraz mniej wiedzą o historii poszczególnych obiektów. Warto zatem podkreślić rolę tego typu obiektów nie tylko w znaczeniu historycznym, ale też krajobrazowym i kulturowym. Powinno się także otoczyć je należną opieką oraz dążyć do ich bezwzględного zachowania.

Tab. 1. Wykaz przydrożnych obiektów sakralnych w gminie Mełgiew o dużych i średnich walorach krajobrazowych

Tab. 1. List of high and medium landscape value of roadside sacral objects in Mełgiew district

L.p.	Rodzaj obiektu <i>Type of object</i>	Lokalizacja <i>Localization</i>	Wartość krajobrazowa <i>Landscape value</i>	Ocena <i>Evaluation</i>
1	Drewniana kapliczka	Krępiec	3	Obiekt jest dominantą krajobrazową; jest wskaźnikiem nieistniejącego już układu komunikacyjnego; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie kapliczki nie występuje zabudowa; obiekt dopełniają cztery okazałych rozmiarów lipy drobnolistne; kapliczka wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
2	Drewniany krzyż	Dominów	3	Obiekt jest dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu drogi gruntowej i asfaltowej na zakończeniu wsi w układzie ulicowym; stojąc na rozdrożu pełni funkcję punktu orientacyjnego; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne i łąki); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiekt dopełnia klon pospolity; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu; walory tego obiektu podkreśla przede wszystkim jego unikatowa zabytkowa forma oraz brak plastikowych ozdób kwiatowych; na krzyżu widoczne są pozostałości dodatkowych drewnianych ozdób.
3	Metalowy krzyż	Krępiec Drugi	3	Obiekt jest dominantą krajobrazową, uzupełnia istniejący szlak komunikacyjny; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne i łąki); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiekt dopełnia wiekowa lipa drobnolistna; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
4	Metalowy krzyż	Krępiec	3	Obiekt jest dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu dwóch dróg nie widocznych na mapach z początku XX w.; stojąc na osi jednej z dróg wraz z drzewami ramuje i tworzy otwarcie widokowe; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiekt dopełniają dwa wiekowe klony pospolite mające ok. 110 i 120 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.

5	Drewniany krzyż	Minkowice	3	Obiekt jest dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu dwóch dróg na wysoczyźnie; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiekt dopełniają dwie topole Simona oraz żywotniki zachodnie; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
6	Metalowy krzyż	Minkowice	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu dróg gruntowych; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (nieużytki, zakrzewienia śródpolne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiekt dopełniają okazały jesion wyniosły mający ponad 120 lat; krzyż wyraźnie wpisuje się w charakter terenu i znacząco podkreśla malowniczość krajobrazu.
7	Drewniany krzyż	Podzamcze	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu trzech dróg na niewielkim wzniesieniu, jest elementem współtworzącym wewnątrz krajobrazowe utworzone przez układ drogowy i roślinność; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola w tle zaś zakrzewienia śródpolne i nasyp kolejowy); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiekt dopełniają dwie robinie pseudoakacje oraz jesion wyniosły; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
8	Metalowy krzyż	Droga do Dominowa	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową stoi na skrzyżowaniu dróg na wysoczyźnie; jest także częścią panoramy krajobrazowej; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne, nieużytki); w niedalekim sąsiedztwie krzyża występuje tylko jeden budynek mieszkalny, dookoła krzyża rozpościera się widok na tereny niezabudowane; obiekt dopełnia wiekowa i okazała lipa drobnolistna mająca ok. 120 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
9	Metalowy krzyż	Mełgiew droga do Trzeszkowic	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi przy drodze; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; krzyż dopełniają dwa krzewy tawuły van Houtte'a; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
10	Metalowy krzyż	Krzesimów Pierwszy	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową i częścią panoramy krajobrazowej, stoi przy drodze w odległości około 4m; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiektu nie dopełniają drzewa i krzewy; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu, łączy się widokowo z doliną rzeki Stawek-Stoki.

L.p.	Rodzaj obiektu <i>Type of object</i>	Lokalizacja <i>Localization</i>	Wartość krajobrazowa <i>Landscape value</i>	Ocena <i>Evaluation</i>
11	Drewniany krzyż	Krzesimów Drugi	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu dróg; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy chociaż w niedalekiej odległości są zabudowania mieszkalne; obiekt dopełniają cztery lipy drobnolistne mające ok. od 55 do 68 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
12	Metalowy krzyż	Krzesimów Drugi droga do Lubieńca	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu dróg; jest punktem orientacyjnym oraz ramuje i tworzy otwarcie widokowe; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne, w tle las); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiekt dopełniają trzy lipy drobnolistne mające ok. 40 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
13	Drewniany krzyż	Janowice	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu dróg; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża jest jedna posesja; obiekt dopełnia zdeformowana lipa drobnolistna mająca ok. 70 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
14	Metalowy krzyż	Kolonia Józefów	3	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu dróg; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne i las); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiekt dopełniają dwie lipy drobnolistne mające ok. 120 i 68 lat oraz dwie róże wielokwiatowe; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
15	Figura	Krępiec	2	Figura mimo, że stoi na kopcu nie jest wyraźną dominantą krajobrazową; rozrastająca się zabudowa mieszkalna ogranicza dawny układ widokowo-przestrzenny obiektu; powiązania przestrzenne-kompozycyjne ze wsią i dawnym dworem nie są zachowane; brak wiekowego drzewostanu, roślinność wysoka ograniczona do krzewów; kopiec z figurą wpisuje się w kulturowy i historyczny charakter terenu lecz nie podkreśla jego malowniczości.

16	Metalowy krzyż	Krępiec	2	Obiekt jest dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu dwóch dróg; nie wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu; w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża występuje zabudowa; obiekt dopełniają cztery lipy drobnolistne, z których dwie mają ok. 100 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu ale nie podkreśla malowniczości krajobrazu.
17	Murowana kapliczka	Podzamcze	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu dróg na osi założenia pałacowo-parkowego; nie do końca wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu, które od czasu powstania kapliczki znacznie się zmieniło; w jej bezpośrednim sąsiedztwie jest zabudowa mieszkalna; obiektu bezpośrednio nie uzupełnia roślinność wysoka; obiekt ten wpisuje się w kulturowy i historyczny charakter terenu lecz nie podkreśla jego malowniczości.
18	Metalowy krzyż	Droga do Dominowa	2	Obiekt jest bardzo wyraźną dominantą krajobrazową, stoi przy drodze na wysoczyźnie zwanej przez okolicznych mieszkańców Górą Dominowską; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie występuje zabudowa; obiektu nie dopełniają drzewa i krzewy; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu. Jest także znacznikiem doskonałego punktu widokowego.
19	Metalowy krzyż	Dominów	2	Obiekt nie jest wyraźną dominantą krajobrazową gdyż jest wśród zabudowy, stoi przy drodze; nie do końca wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne z zabudową); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża jest zabudowa; obiekt dopełnia okazała i wiekowa lipa drobnolistna mająca ok. 120 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i lecz nie w pełni podkreśla malowniczość krajobrazu.
20	Metalowy krzyż	Dominów	2	Obiekt nie jest wyraźną dominantą krajobrazową, gdyż jest ukryty przy ścianie lasu na rozstaju dróg; bardzo mocno wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (las); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiekt dopełniają trzy młode kasztanowce pospolite oraz rododendrony; krzyż wpisuje się w charakter terenu, lecz nie w pełni podkreśla malowniczość krajobrazu gdyż jest zarośnięty i niewidoczny.

21	Metalowy krzyż	Dominów	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi przy drodze na nasypie; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy lecz znajduje się ona w niedalekiej odległości; obiekt dopełnia zdeformowany jesion wyniosły mający ok. 40 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu; walory krajobrazowe tego obiektu obniża brak zadbanej roślinności.
22	Metalowy krzyż	Krzesimów Pierwszy	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi przy drodze w odległości około 4m od niej; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiekt dopełniają dwie lipy drobnolistne mające ok. 50 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
23	Metalowy krzyż	Krzesimów Drugi	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową, stoi na skrzyżowaniu dróg; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiekt dopełnia brzoza brodawkowata mająca ok. 50 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu. Jego walory obniża nie pasująca do całości pomarańczowa podmurówka.
24	Drewniany krzyż	Janowice	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu dróg; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (las); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża jest jedna posesja; obiekt dopełnia okazały świerk pospolity mający ok. 65 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.
25	Metalowy krzyż	Janówek	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na zakręcie drogi gruntowej; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne i las); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża jest jedna posesja; obiekt dopełniają dwie lipy drobnolistne mające ok. 85 i 110 lat oraz jesion wyniosły w wieku ok. 43 lat.; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu zwłaszcza jego podmurówka o zabytkowym wyglądzie.
26	Drewniany krzyż	Kolonia Józefów	2	Obiekt jest wyraźną dominantą krajobrazową; stoi na skrzyżowaniu dróg; wpisuje się w otaczające zagospodarowanie terenu (pola uprawne); w bezpośrednim sąsiedztwie krzyża nie ma zabudowy; obiekt dopełniają dwie lipy drobnolistne mające ok. 85 i 68 lat; krzyż wpisuje się w charakter terenu i podkreśla malowniczość krajobrazu.

Źródło: Opracowanie własne P. Kulesza, M. Lubiarsz. **Source:** own elaboration by P. Kulesza, M. Lubiarsz.

LITERATURA

- Borc Z., Czechowicz M., 2003: Zielen towarzysząca obiektom sakralnym [w:] Ogrody przyświątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja (red.): F. Gospodarczyk, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław: 81-86.
- Brykowski R., Rowińska E., Winiarz-Trzybnowicz Z., 1967: Katalog zabytków sztuki w Polsce, Tom VIII. Województwo lubelskie. Zeszyt 10. Powiat lubelski. Instytut Sztuki PAN, Warszawa: 36-37.
- Cała A., 2007: Krajobraz z sacrum w tle – kapliczki przydrożne jako element krajobrazu wsi opolskich [w:] Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 24-34.
- Czerwiński T., 2012: Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce, MUZA, Warszawa.
- Fortuna-Antoszkiewicz B., Kimic K., 2007: Miejsce kapliczek i przydrożnych krzyży w krajobrazie terenów wiejskich Mazowsza [w:] Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN: 35-47.
- Garbacz K., 2009: Na szlaku biłgorajskich kapliczek i krzyży przydrożnych, Agencja Wydawnicza PDN, Zielona Góra.
- Gauda A., 1987: Ludowe krzyże żelazne na Lubelszczyźnie [w:] Studia i Materiały Lubelskie, t. 12, Muzeum Lubelskie w Lublinie: 109-143.
- Kondraciuk P., Urbański A., 2008: Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w pejzażu pogranicza, Lublin-Zamość.
- Listowski C. 1993: Biała plama [w:] Głos Świdnika, nr 46/47: 6-7.
- Majdecka-Strzeżek A., 2003: Zielen obiektów sakralnych w Polsce - tradycja i współczesność [w:] Ogrody przyświątynne i klasztorne. Rekonstrukcja, rewaloryzacja, pielęgnacja (red.): F. Gospodarczyk, Stowarzyszenie Ogrody Dolnośląskie, Wrocław: 87-101.
- Mełges H., 2010: Współczesne rozwiązania materiałowe form kapliczek w krajobrazie wsi i miasta [w:] Czasopismo techniczne 8-A, 18 (107): 321-328.
- Pawłowski A., 2011: Trzy krzyże nad Parchatką – symbol w krajobrazie kulturowym małopolskiego przełomu Wisły [w:] Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych (red.): S. Bernat, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 15, Sosnowiec, 15: 54-63.
- Petera J., 1981: Kapliczki drewniane na Lubelszczyźnie [w:] Z zagadnień kultury ludowej, Muzeum Wsi Lubelskiej, Lublin: 63-106.
- Sempliński .P (red.) 2009: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mełgiew..
- Seweryn T., 1958: Kapliczki krzyże przydrożne w Polsce, PAX, Warszawa.

OPRACOWANIA KARTOGRAFICZNE

Karta Królestwa Polskiego obejmująca wszystkie miasta i wsie a mianowicie kościelne, wszelkie trakty pocztowe i komory celne podług ostatniego urządzenia tudzież rys statystyczny tegoż Królestwa, Warszawa, skala 1:126000, 1839 r.

Polska mapa taktyczna, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa, pas 44, słup 35, skala 1:100000, 1937 r.

Austriacka mapa sztabowa, Kaiserlich und Königlich Militaergeografisches Institut, Wiedeń, skala 1:25000, 1917 r.